

5. Наши налоги от А до Я. — Бонн: Федеральное министерство финансов, 1993. — 87 с.

6. Нитти Ф. С. Основные начала финансовой науки. — М., 1904. — 240 с.

7. Орлов М. Ю. Основные вопросы теории налогового права как подотрасли финансового права. — М: Статут, 2003. — 228 с.

8. Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. № 2181 // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 10. — Ст. 44.

Подано до редакції 24.01.2007 р.

УДК 657

О.Є. Оболенева,

аспірантка

Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Донецьк

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИМУСОВОГО СПИСАННЯ КОШТІВ

Поєднання публічно-правових і приватноправових інтересів у правовому регулюванні банківської діяльності потребує дослідження багатьох проблем, що стосуються майнових і немайнових прав банків та їх клієнтів, особливо в період значних перетворень в українському законодавстві, зокрема у зв'язку з набуттям чинності Цивільного кодексу України.

Однією з таких є проблема дослідження окремих аспектів правового регулювання примусового списання коштів, оскільки останнім часом все частіше в юридичній практиці виникають спірні ситуації, зокрема, пов'язані із неоднаковим або хибним тлумаченням норм права. Особливо потребує подальшого вдосконалення проблема примусового списання коштів на виконання документів, що згідно законодавству є виконавчими листами, проте видані не судами, а іншими органами (виконавчі написи нотаріусів, постанови органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення тощо).

Отже, дослідження окремих аспектів примусового списання коштів, виявлення спірних або неврегульованих моментів і проблема заповнення прогалин у законодавстві з цього питання є вельми важливою темою і представляє практичний інтерес. Тому актуальність даної проблеми не викликає сумнівів.

Метою даної статті є аналіз діючого законодавства України, що регулює питання примусового списання коштів і внесення пропозицій щодо його вдосконалення.

Окремим аспектам даної проблеми присвятили свої дослідження чисельні відомі вчені та юристи-практики. Вагомий внесок зроблено такими авторами, як А. Домбрутова, О. Кривенко, Л. О. Носолова та інші.

На сьогодні правовою підставою для примусового списання коштів як однієї з форм безготівкових розрахунків, за якою банківська установа здійснює платіж з рахунку платника без його волевиявлення на підставі платіжної вимоги отримувача, є відповідні норми Цивільного кодексу України, Закони України «Про виконавче провадження», «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», а також Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті.

Із введенням в дію ЦК України значно були розширені права клієнтів щодо розпорядження коштами, які знаходяться на рахунках в банківських установах. При цьому, мова йде не лише відносно прав юридичних і фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності, але й клієнтів — фізичних осіб.

Так, ст. 1071 ЦК України встановлює, що банк може списати кошти з рахунку клієнта на підставі його розпорядження. Без розпорядження клієнта грошові кошти можуть бути списані на підставі рішення суду, а також у випадках, встановлених договором між банком і клієнтом [1]. Фактично аналіз даної норми свідчить, що на сьогодні без згоди клієнта кошти можуть бути списані лише в одному випадку — на підставі рішення суду. З іншого боку, клієнт і банк можуть домовитися про те, в яких саме випадках можливе безакцептне або безспірне списання грошових коштів.

Слід зазначити, що діюче законодавство України не містить визначення термінів «безспірне списання», «безакцептне списання», які сьогодні можна зустріти в юридичній літературі. Цивільний кодекс України передбачає «списання коштів з ра-

© О.Є. Оболенева, 2007

хунку клієнта без його розпорядження», що за своєю юридичною природою є більш широким. Так, списання коштів без волевиявлення клієнта виступає як засіб примусового виконання зобов'язання, при цьому сам боржник не вчиняє будь-яких дій, спрямованих на виконання зобов'язання, це здійснює кредитор (стягувач).

С. Алексєєв зазначав про те, «що вирішальну роль у боротьбі за право відіграють практичні справи» [2]. Отже, для того, щоб виявити недоліки або прогалини в діючому законодавстві, треба аналізувати судову практику при вирішенні справ з цього питання.

Так, неоднозначно на практиці тлумачиться можливість примусового списання коштів Державною виконавчою службою в межах виконавчого провадження, а також податковими органами для стягнення податкового боргу після закінчення 30 днів після направлення другого податкового повідомлення, якщо інші заходи не призвели до погашення боргу.

Мова йде про те, що окремі вчені та практики, які досліджували дану проблему, підкреслювали верховенство ЦК України над відносинами майнового характеру, в тому числі публічними [3]. Тобто норми ст. 1071 ЦК України не дозволяють здійснювати примусове списання коштів на виконання документів, які видані не судовими органами. Однак спеціалісти Міністерства юстиції України наводять іншу думку. Положення ст. 1071 ЦК України спрямовані на приватноправові майнові відносини за участю фізичних осіб, тобто не розповсюджуються на публічні відносини. Тому, на виконання інших виконавчих документів у межах виконавчого провадження, зокрема виконавчих написів нотаріусів, вчинених на підставі опротестованих векселів, рішень комісій по трудових спорах тощо, банки мають право здійснювати примусове списання коштів без рішення суду.

Судова практика свідчить, що суди при розгляді справ з приводу оскарження дій Державної виконавчої служби за участю фізичних, у тому числі юридичних осіб щодо неправомірного примусового списання коштів в окремих випадках, посиляючись на відсутність рішення суду, задовольняють позовні вимоги, в тому числі в частині стягнення шкоди, заподіяної неправомірними діями державних органів, яка згідно приписів ст. 1173 ЦК України відшкодовується за рахунок держави. В інших випадках з цих же підстав суди відмовляють у задоволенні позовних вимог.

А тепер звернемося до Закону України «Про виконавче провадження», а саме до ст. 5, згідно якої державний виконавець має право на виконання рішення суду про стягнення коштів або накладення арешту в порядку, встановленому цим Законом, накладати арешт на грошові кошти, в тому

числі на кошти, які знаходяться на рахунках та вкладах в установах банків, інших кредитних установах [4]. Аналіз вказаної статті дозволяє зробити висновок про те, що здійснювати примусове списання коштів з рахунків клієнтів банків органи державної виконавчої служби мають право виключно на підставі рішення суду.

Щоб закінчити з аналізом юридичних підстав примусового списання коштів, звернемося до ст. 377 ЦПК України. Відповідно до вказаної норми питання про звернення стягнення на грошові кошти боржника, що знаходяться на його рахунках в установах банків та інших фінансових установах при виконанні рішень інших органів (посадових осіб), тобто не судових рішень, вирішується судом за поданням державного виконавця.

Вказане подання суд розглядає негайно без виклику або повідомлення сторін та інших зацікавлених осіб за участю державного виконавця. У свою чергу сума, яка вказана державним виконавцем в поданні і на яку він просить звернути стягнення, може не відповідати дійсному розміру заборгованості, що позбавляє боржника права оскаржити процесуальний документ, прийнятий на підставі звернення, що є порушенням норм Конституції України.

Так, Верховний суд України при касаційному перегляді господарської справи № 3-24723к04-46/19 за позовом державної податкової інспекції до банку про зобов'язання вчинити дії дійшов висновку про те, що кошти на банківському рахунку клієнта належать йому на праві власності, а тому підлягають конституційному захисту як об'єкт права приватної власності.

Тому було б за доцільне передбачити норму, яка б містила вимогу про виклик або повідомлення сторін виконавчого провадження або зацікавлених осіб при розгляді подання про звернення стягнення на грошові кошти.

Тобто щодо юридичних підстав для примусового списання коштів з рахунків клієнтів банків зрозуміло, що необхідно редакцію ЦК України привести у відповідність з урахуванням норм інших нормативно-правових актів з метою запобігання неоднакового застосування норм.

Хотілося б звернути увагу ще на строки виконання платіжних вимог органів державної виконавчої служби про примусове списання коштів. Так, згідно вимог Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженої постановою Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22, платіжні вимоги, що надаються протягом операційного часу, банк виконує в день їх надходження [5]. У тому випадку, якщо вони надходять після операційного часу, банк виконує такі платіжні вимоги протягом наступного робочого дня.

При цьому на практиці виникають ситуації, коли в межах встановленого строку платіжна вимога ще не виконана, а до банків надходять процесуальні документи судових органів (ухвали, рішення, постанови) про зупинення, відстрочення або розстрочення примусового виконання судових рішень.

Розглянемо, в чому полягає вказана норма в порівнянні з нормами інших нормативних актів і обґрунтування дій у даній ситуації банківських установ.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження», а також норм ЦПК України та ГПК України, виконання рішень, ухвал, постанов судів здійснюється органами державної виконавчої служби. Банківські установи не є суб'єктами виконавчого провадження, а лише виконують вимоги державних виконавців щодо примусового списання коштів на підставі пред'явлених ним платіжних вимог.

Таким чином, процесуальні судові документи не можуть бути підставою для припинення виконання платіжних вимог державних виконавців. Це можливе лише за умови їх відкликання органом державної виконавчої служби.

Ще одним недостатньо врегульованим аспектом при примусовому списанні коштів з рахунків клієнтів є питання, які пов'язані із відповідальністю державної виконавчої служби у разі порушення прав та інтересів фізичних або юридичних осіб.

Так, п. 5.4 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті передбачає, що за необґрунтованість примусового списання коштів, недостовірність відомостей, вказаних в платіжній вимозі, стягувач несе відповідальність згідно законодавства України.

Судова практика свідчить, що при примусовому списанні коштів органи державної виконавчої служби порушують норми законодавства України, що у свою чергу тягне відповідальність у формі відшкодування шкоди, заподіяної незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державного органу за рахунок держави.

Проте залишається неврегульованим в законодавстві України питання щодо механізму виконання судових рішень про стягнення коштів з органів державної виконавчої служби, у тому числі у зв'язку із незаконним списанням коштів. Оскільки органи ДВС є державними органами, що фінансуються за рахунок бюджету, стягнення коштів має проводитись за рахунок Державного казначейства України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Тому при розгляді подібних справ в якості другого відповідача повинно бути залучено відповідний орган Державного казначейства України.

Також слід враховувати, що виконавчі провадження про стягнення коштів з територіальних

органів державної виконавчої служби підвідомчі підрозділам примусового виконання рішень відповідних регіональних управлінь юстиції, а виконавчі провадження про стягнення коштів з регіональних органів державної виконавчої служби – відділу примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України.

Саме відшкодування шкоди за рахунок держави ускладнює, а іноді робить неможливим, виконання рішень судів про стягнення коштів з органів ДВС. Тому було б за доцільне передбачити механізм і черговість задоволення вимог стягувачів по справах про відшкодування шкоди як моральної, так і матеріальної.

Таким чином, обмеження права юридичних і фізичних осіб розпоряджатися коштами, а також примусове стягнення коштів можливе у випадках, передбачених ЦК України і законами, що регулюють ці питання та не суперечать йому.

Щодо сутності узгодження Цивільного та Господарського кодексу України з цього питання слід відзначити наступне. Частиною 2 ст. 9 ЦК України та ст. 243 ГК України передбачена специфіка правового регулювання майнових відносин у сфері господарювання. Господарський кодекс України не містить поняття примусового стягнення коштів, проте передбачає зупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання, що знаходяться в банках. При цьому слід враховувати, що згідно зі ст. 4 ГК України відносини, що не врегульовані ЦК України, не є предметом регулювання Господарського кодексу України [6]. Тому при вирішенні питань щодо примусового стягнення коштів, в тому числі арешту коштів або зупинення операцій по рахунках суб'єктів, слід керуватися нормами Цивільного кодексу України та іншими нормативно-правовими актами, що не суперечать йому.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити такі висновки.

Значні перетворення в законодавстві України, які відбулися за останні роки, спонукають досліджувати значні проблеми, що стосуються майнових і немайнових прав як юридичних, так і фізичних осіб. Однією з таких проблем є примусове списання коштів з рахунків, що відкриті в банківських та інших фінансових установах. В даній публікації автор висвітлює окремі аспекти з цього питання.

З метою усунення існуючих проблем у практиці примусового списання коштів за доцільне внести зміни в діюче законодавство, зокрема:

Викласти ч. 2 ст. 1071 ЦК України в наступній редакції: «Прошові кошти можуть бути списані з рахунку клієнта без його розпорядження на підставі

рішення суду та інших виконавчих документів згідно із законом, а також у випадках, передбачених договором між банком і клієнтом».

У зв'язку з цим є необхідним внесення відповідних змін до Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті.

Аналіз діючого законодавства і практики дає підстави, враховуючи спірність питання щодо порядку виконання судових рішень про стягнення коштів з органів ДВС, закріпити в законодавстві норму, яка б передбачала механізм і черговість задоволення вимог стягувачів по справах про відшкодування державою шкоди як моральної, так і матеріальної.

Внесення таких змін сприятиме неухильному дотриманню законодавства України всіма учасниками у процесі примусового списання коштів з рахунків, відкритих клієнтам в банківських та інших фінансових установах, а також запобіганню порушень і захисту прав та інтересів клієнтів, банків і стягувачів.

УДК 346

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН У НАФТОГАЗОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Для теорії господарського права кодифікація відповідного законодавства була і є найважливішою проблемою. З того часу, як було розроблено перший проєкт Господарського кодексу, наука господарського права невідменно працювала над цим питанням, генеруючи нові цікаві ідеї. У процесі роботи над проєктами кодексу було вирішено проблеми поняття предмету, методології, системи законодавства та ряд інших питань. Все це дозволило завершити перший етап кодифікації прийняттям *Господарського кодексу України від 16 січня 2003 р.* [1]. Однак варто звернути увагу на таку проблему, як поступка груп розробників проєкту Цивільного кодексу України з найважливіших питань, таких як суб'єкти господарювання, правові основи підприємницької діяльності, господарські зобов'язання, окремі питання договірної права. На це вже зверталась увага в літературі [2, с. 402]. Така проблема буде з часом вирі-

Література

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву: Пейски и решения. — М., 2001. — 175 с.
3. Домбругова А. Правове регулювання відносин за договором банківського рахунку // Юридичний вісник України. — 2004. — № 27. — С. 26–29.
4. Закон України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 24. — Ст. 207.
5. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Національного банку України від 21 січня 2004 р. // Офіційний вісник України. — 2004. — № 13. — Ст. 908.
6. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 462.

Подано до редакції 02.04.2007 р.

О.Ю. Ілларіонов,

аспірант

Інституту економіко-правових
досліджень НАН України, м. Донецьк

шена доповненням положень договірної і зобов'язального господарського права у Господарському кодексі України.

Поряд з цим існує ще одна проблема, виходячи з сучасного розуміння предмету адміністративного права, поняття «управління» вже набуває двозначного змісту: адміністративно-правового та господарсько-правового [3, с. 71]. Невизначеність в цьому питанні у майбутньому ускладнить правозастосування та формування окремих інститутів законодавства [4, с. 165].

Вдосконалення будь-якого масиву законодавства варто проводити використовуючи аналіз практики його застосування, інформації про існування прогалин, аналіз перспективного законодавства, а також урахування суспільної позиції з того, в рамках яких процесів варто вдосконалювати таке законодавство. Задекларований курс на євроінтегра-

© О.Ю. Ілларіонов, 2007